

Pratarmė / Preface

Jau ne pirmi metai, pasitelkiant tarpdisciplininę tyrimų paradigmą, regionų tyrimai sulaukia vis didesnio mokslininkų susidomėjimo. Imama suvokti, kad savo vietą plačiame pasaulyje galima rasti tik tuo atveju, jei gebama atsakyti į esminius, kiekvienam žmogui nesvetimus klausimus – kas? iš kur? kokia istorija? kokia kalba? ir pan. Tai svarbūs, galima sakyti, pamatiniai egzistencijos dėmenys. Ir atsakymų paieškos prasideda nuo kiemo, gatvės, gimtojo kaimelio, miestelio ar miesto. Todėl regionai, jų istorija, kultūrinis ir literatūrinis paveldas, kalbinis savitumas nepaliaujamai didėjančiame pasaulyje tampa pamatu, nuo kurio galima atsispirti. Šiaulių universiteto Humanitarinio fakulteto Šiaurės Lietuvos tyrimų centras (ŠLTC) jau kelinti metai sėkmingai inicijuoja, vykdo ir viešina regionams skirtus tarpdisciplininius tyrimus.

2013 m. kovo 21–22 d. ŠLTC surengė tarptautinę tarpdisciplininę mokslinę konferenciją „Regionas laisvės kovose: istorija ir atmintis“. Konferencija, atsižvelgiant į tai, kad šiais metais minimos 150-osios 1863–1864 m. sukilimo metinės, buvo skirta laisvės kovų apmąstymui, laisvės sąvokos refleksijai, laisvę (ne)vertinančių subjektų pozicijų analizei. Laisvės samprata ir problematika globaliame pasaulyje yra heterogeniškos, bet jos turi vieną bendrą bruožą – sąmoningą tautų, valstybių, asmenų apsisprendimą. Konferencija buvo skirta laisvės kovų ir regiono, istorijos ir atminties analizei. Laisvės kovų regione diskursu buvo siekiama atskleisti lokalių kovų specifiką, jų santykį ir poveikį nacionalinei laisvės kovai. Laisvės kovų istorijos diskursas, kaip ir buvo tikėtasi, išryškino tų kovų istoriją ir istoriją kaip laisvės kovas. Laisvės kovų atminties refleksija įgalino pamatyti, kaip tos kovos funkcionuoja istorinėje, socialinėje, kultūrinėje, komunikacinėje atmintyse.

Kiekvienos tautos kova dėl laisvės yra unikali, tačiau XIX–XX a. Europos įvykiai rodo, kad Rytų ir Vidurio Europos valstybės buvo lyderės kovose dėl laisvės. Būtent todėl konferencijoje dalyvauti buvo kviečiami mokslininkai iš Rytų ir Vidurio Europos.

Šiandien vis dar tebegyvename „išsivadavimo fantazijomis“ – tai liudija politinis, socialinis, kultūrinis daugelio pokomunistinių šalių būvis. Būtent šioje vietoje geriausiai atsiskleidžia tarpdisciplininės prieigos perspektyvos ir privalumai. Konferencijos metu laisvės kovos įvairių sričių mokslininkų buvo reflektuojamos kaip tarpdisciplininio diskurso objektas ir pastaroji aplinkybė sudarė sąlygas naujoms išvalgoms, vertinimams, perspektyvoms atsirasti. Konferencijos metu pranešimai buvo skaitomi Šiaulių universitete, Radviliškio rajone, Minaičiuose, kur priimta Lietuvos laisvės kovos sąjūdžio deklaracija, ir Paberžėje, 1863 m. sukilimo muziejuje.

Konferencijos pranešimų pagrindu buvo parengtas šis *Acta humanitarica universitatis Saulensis* tomas. Leidinyje publikuojamais straipsniais siekiama supažindinti skaity-

tojus su naujausiais tarpdisciplininiais regionalistikos tyrimais Lietuvoje ir kaimyninėse šalyse.

Leidinių struktūriškai sudaro du skyriai. Pirmasis skyrius „Regiono laisvės kovų problematika istorijos tyrimuose“ sietinas su laisvės kovų refleksija ir permanentiškai aktualiu istorijos tyrimuose diskursu. Skyriuje Lietuvos, Latvijos ir Čekijos mokslininkų parengti tekstai pateikiami laikantis analizuojamos problematikos chronologinės tvarkos. Skyrių pradedantis Simono Strelcovo straipsnis „1863 m. sukilimo kovos Šiaurės Lietuvoje kaip partizaninio karo interpretacija“ siūlo pažvelgti į 1863 m. sukilimo karo veiksmų etapą Lietuvoje interpretuojant pastarąjį kaip partizaninio karo (t. y. nedidelių, neprofesionalios parengties dalinių veikimo taktiką prieš kontroluojamoje teritorijoje) pavyzdį. Pasak autoriaus, kažkodėl iki šiol lietuviškoje historiografijoje partizaninis karas siejamas tik su XX a., nors tokio tipo reiškinių galima aptikti jau XVII–XVIII a. LDK, o XIX a. *guerrilla* koncepcija buvo gerai žinoma ir ją bandyta taikyti sukilimo metu. Straipsnyje siekiama nustatyti, kaip ir kokia forma pasireiškė partizaninis karas Šiaurės Lietuvos regione sukilimo metu. Dangiras Mačiulis straipsnyje „Kražių skerdynės: nuo įvykio iki laisvės kovų simbolio“ tyrinėja didžiausio atgarsio sulaukusį lokalų parapijiečių pasipriešinimą caro valdžiai 1893 m. Kražiuose, kai valdžia nusprendė uždaryti benediktinių vienuolių bažnyčią. Ilgainiui Kražių skerdynių vaizdinys tapo tiek caro valdžios vykdomos tikybinio ir tautinio lietuvių persekiojimo politikos įrodymu, tiek kovos už laisvę simboliu. Autorius skaitytojui pateikia, kiek Lietuvos (1918–1940 m.) atminties kultūroje buvo skiriama dėmesio pasakojimui apie XIX a. gale prasidėjusį lietuvių tautinį atgimimą ir kovą už tautos laisvę. Mokslininkas iš Latvijos Dainis Pozinis straipsnyje „An Attack against the Dragoon Detachment on December 20, 1905 at the *Provodnik* Factory in Riga“ nagrinėja konkretų 1905 m. Rusijos revoliucijos įvykį – analogijų iki tol neturėjusį karinio dalinio užpuolimą Rygos gamykloje, kurio metu buvo nužudyta keliolika kareivių, o antpuolio organizatoriai iki šiol nėra aiškūs. Panašiai galima pristatyti ir Latvijos karo muziejaus atstovės Barbos Ekmanės tyrimą „The Latvian Army and Building Self-confidence of the Nation“, kuriame dėmesys sutelktas į Latvijos kariuomenės raidą, siekiant nagrinėti visuomenės požiūrio ir pasitikėjimo karinėmis pajėgomis kaitą nepriklausomybės kovų laikotarpiu. Straipsnio autorė remiasi gausiais archyviniais šaltiniais. Pirmajam antisovietinės rezistencijos laikotarpiui Latvijoje skirtas Jurio Ciganovo straipsnis „Спротивление советскому режиму в Латвии (1940–1941)“. 1940–1941 m. rezistencijos problematika Latvijoje komplikauta kaip ir Lietuvoje, todėl šiame straipsnyje bandoma bendrais bruožais apibūdinti šio laikotarpio rezistencijos bruožus, siekiant paneigti nesipriešinimo okupacijai mitus, juo labiau kad Latvijoje konsoliduoto, į LAF panašaus pagrindžio suorganizuoti taip ir nepavyko, ir vargu ar tik dėl sovietinių represijų. Autorius, remdamasis archyviniais duomenimis, naujai pristato sovietinių represinių struktūrų sunaikintų pagrindžio organizacijų veiklą. Latvijos rezistencijos tyrinėtojas Urbis Neiburgas straipsnyje „The Latvian National Resistance Movement and the Western Allies during German Occupation, 1941–1945“ glaustai aprašo Latvijos pagrindžio ryšius su Vakarų sąjungininkais vokiečių okupacijos metais, nemažai dėmesio skirdamas latvių egzilio diplomatų veiklai. Totalitarinių režimų tyrimų instituto atstovų straipsniai savo geografine tyrimų erdve siejasi su čekų istorikų tyrimais, kas skaitytojui leis pajusti laisvės kovų tarptautinį fenomeną. Jiržio Urbano straipsnyje „On Various Expressions of Resistance to Collectivisation of the Countryside of Czechoslovakia“ pateikia priešinosi masinei kolektyvizacijai atvejį, dėmesį sutelkdamas į konkrečią bendruomenę, kuri 1950 m. pasipriešino spaudimui atsisakyti savo ūkių dėl kuriamo valstybinio ūkio, nuo pasyvios rezistencijos pereidama prie aktyvaus ginkluoto pagrindžio kūrimo.

Liboro Svobodos, kito Čekijos atstovo, straipsnis „Operations and Activities of the So-called ‘Couriers’ as one of the Forms of Foreign Anti-communist Resistance in the First Half of the 1950s in Czechoslovakia“ nagrinėja specialiųjų tarnybų agentų-kurjerių veiklą Čekoslovakijoje, vykdant užsienio valstybių žvalgybos operacijas ar siekiant asmeninių tikslų, bando aprašyti fenomeno mastą, priemones ir rezultatus. Lietuvos skaitytojams tokio fenomeno aprašymas neabejotinai bus įdomus. Kalbininkas Stasys Tumėnas straipsnyje „Istorijos liudijimai Jono Rimašausko archyve Kento (JAV) universiteto bibliotekoje“ pristato iševijoje sukaupią archyvinę medžiagą, kuri holokausto ir egzilio tyrinėtojams gali tapti naudinga įrankiu tolesniems tyrimams. Modesto Grigaliūno straipsnis „*Negalėtumėte pasakyti, kokia maždaug mūsų vėliava?*“ Satyriniai *laisvės* vaizdiniai 1989 m. *Šluotos* žurnale kaip atgimstančios tautos autoironija“ įdomus tarpdisciplininių tyrimų taikymo prieiga. Straipsnio „Sąjūdžio struktūrų kaita Šiauliuose 1988–1989 m.“ autorius Arūnas Gumuliauskas praplečia ir tikslina pastaraisiais metais suaktyvėjusius regioninius Sąjūdžio tyrimus. Salvijus Kulevičius straipsnyje „Antrasis pilių gyvenimas: istorinių pilių atmintis ir rekonstravimas modernioje Lietuvoje“ nagrinėja pilių regeneravimo ir pritaikymo šiuolaikinės visuomenės reikmėms problemas XIX–XX a. Lietuvoje, dėmesį sutelkdamas į pilių reikšmę lietuvių istorinei kolektyvinei atminčiai. Kultūros paveldo apsaugos administravimo tyrimų atstovės Aistės Čepulytės straipsnis „Partizaninio karo vietų įpaveldinimas: besikeičianti vertybės samprata“ tiria specifinę sritį – partizaninio karo paveldą. Tekste autorė nagrinėja ir analizuoja vyravusius pokyčius pakankamai ilgu chronologine prasme įpaveldinimo laikotarpiu.

Antrajame tomo skyriuje „Regiono laisvės kovos kalbos, literatūros ir kultūros tyrimuose“ skaitytojo laukia ne viena intriga ir naujas požiūris į, atrodytų, nusistovėjusias tiesas. Silvija Papaurėlytė straipsnyje „Kai kurie koncepto LAISVĖ bruožai lietuvių kalbos pasaulėvaizdyje“, remdamasi Vakarų Lietuvos partizanų eilėraščių ir dainų tekstais, skaitytojui pristato tyrimą, kaip laisvę suvokė žmonės, dalyvavę XX a. penktojo dešimtmečio viduryje prasidėjusiame pasipriešinimo okupaciniam režimui judėjime. Straipsnyje „Didysis pasakojimas“ apie partizanų vadus: tarp rezistencijos, atminties ir žinojimo“ Nerijus Brazauskas analizuoja įvairaus žanro knygas apie Lietuvos partizanų vadus (Joną Žemaitį, Juozą Vitkų-Kazimieraitį, Vaclovą Voverį-Žaibą, Adolfą Ramanauską-Vanagą, Juozą Lukšą etc.), traktuodamas jas kaip „didįjį pasakojimą“. Autorius siekia išsiaiškinti, kaip buvo konstruojamas šis pasakojimas, kokia vieta teko asmeniui, o kokia rezistenciniam judėjimui apskritai. Regina Kvašytė straipsnyje „Amerikos lietuvių laisvės siekių kalbinė raiška dokumentuose“ analizuoja Pasaulio lietuvių archyvo fonduose saugomus Amerikoje veikusią ir tebeveikiančių lietuvių organizacijų dokumentus, siekdama atskleisti iševijos lietuvių požiūrį į tėvynės ir ten gyvenančių žmonių ateitį per kalbines priemones. Skaitytojams turėtų būti įdomūs autorės pastebėjimai, kaip minėtuose šaltiniuose ryškėja interferencija – JAV gyvenimo nuostatų ir nuotaukų poveikis ar laisvos šalies dvasios atspindžiai. Eva Eglāja-Kristsonė straipsnyje „Fights against the Iron Curtain: Cultural Relations between Writers in Soviet Latvia and in Exile“ tyrinėja sovietinės Latvijos ir latvių egzilio autorių kultūrinius ryšius Šaltojo karo laikotarpiu.

16-asis *Acta humanitarica universitatis Saulensis* tomas skirtas humanitarinių mokslų tyrėjams, studentams, visiems, kurie domisi plačiu laisvės kovų diskursu ir tarpdisciplininiais regionalistikos tyrimais.

Doc. dr. Simonas Strelcovas